JALOLIDDIN MANGUBERDINING MO‘G‘ULLARGA QARSHI KURASHI

Shermuxammadova Rayxona Shuxratjon qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali "Tarix" yo‘nalishi II bosqich

rayhonashermuxammedova2007@gmail.com

+998500887232

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqolada XIII asrning birinchi choragida Xorazmshohlar davlatining mo‘g‘ullar istilosiga qarshi olib borgan kurashi va bu jarayonda Jaloliddin Manguberdining tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Maqolada Jaloliddinning siyosiy maydonga chiqishi, mo‘g‘ullar istilosi sharoitida harbiy kuchlarni birlashtirishga qaratilgan faoliyati, Parvon jangi, Hind daryosi bo‘yidagi jang hamda uning keyingi siyosiy-harbiy harakatlari tarixiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, Jaloliddinning mo‘g‘ullar ustidan erishgan harbiy muvaffaqiyatlari, davlatni qayta tiklashga bo‘lgan intilishlari va mintaqadagi siyosiy jarayonlarga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida Jaloliddin Manguberdining mo‘g‘ullar istilosiga qarshi kurashi Xorazmshohlar davlatining siyosiy va harbiy tarixidagi muhim jarayon sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar. Jaloliddin Manguberdi, Xorazmshohlar davlati, Chingizxon, mo‘g‘ullar istilosi, Parvon jangi, Hind daryosi jangi, Xuroson, Movarounnahr, harbiy kurash, XIII asr.

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье анализируется борьба государства Хорезмшахов против монгольского нашествия в первой четверти XIII века и роль Джалаладдина Мангуберди в этом процессе. В статье на основе исторических источников освещаются выход Джалаладдина на политическую арену, его деятельность, направленная на объединение военных сил в

условиях монгольского нашествия, битва при Парване, сражение на реке Инд, а также его последующие политические и военные действия. Также анализируются военные успехи Джалаладдина в борьбе против монголов, его стремления восстановить государство и его влияние на политические процессы в регионе. В ходе исследования борьба Джалаладдина Мангуберди против монгольского нашествия рассматривается как важный процесс в политической и военной истории государства Хорезмшахов.

Ключевые слова. Джалаладдин Мангуберди, государство Хорезмшахов, Чингисхан, монгольское нашествие, битва при Парване, битва на реке Инд, Хорасан, Мавераннахр, военная борьба, XIII век.

ABSTRACT

This scientific article analyzes the struggle of the Khwarazmian Empire against the Mongol invasion during the first quarter of the 13th century and the role of Jalal al-Din Mangburni in this process. The article, based on historical sources, examines Jalal al-Din's emergence onto the political scene, his activities aimed at uniting military forces under the conditions of the Mongol invasion, the Battle of Parwan, the Battle of the Indus River, as well as his subsequent political and military actions. It also analyzes Jalal al-Din's military successes against the Mongols, his efforts to restore the state, and his influence on political processes in the region. In the course of the study, Jalal al-Din Mangburni's struggle against the Mongol invasion is considered an important process in the political and military history of the Khwarazmian Empire.

Keywords. Jalal al-Din Mangburni, Khwarazmian Empire, Genghis Khan, Mongol invasion, Battle of Parwan, Battle of the Indus River, Khorasan, Transoxiana, military struggle, 13th century.

Kirish. XIII asr boshlarida Markaziy Osiyo va unga tutash hududlarda yuz bergan mo‘g‘ullar istilosi mintaqaning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotiga katta ta’sir ko‘rsatgan tarixiy voqealardan biridir. Chingizxon boshchiligidagi mo‘g‘ul qo‘shinlarining Xorazmshohlar davlatiga qarshi yurishi natijasida

Movarounnahr, Xuroson va boshqa hududlarda mavjud siyosiy tartib keskin o‘zgardi. Xorazmshoh Muhammad II hukmronligining so‘nggi davrida boshlangan ushbu inqiroz sharoitida Jaloliddin Manguberdi mo‘g‘ullarga qarshi kurashni davom ettirgan asosiy siyosiy va harbiy arboblardan biri sifatida maydonga chiqdi.

Jaloliddin Manguberdi 1220-yilda Xorazmshohlar davlatining hukmdori sifatida siyosiy faoliyatini boshlaganidan so‘ng mo‘g‘ullar bosqiniga qarshi muntazam qarshilik ko‘rsatishga harakat qildi. U qisqa vaqt ichida harbiy kuchlarni qayta tashkil etib, G‘azna hududida o‘z atrofiga qo‘shin to‘pladi. 1221-yildagi Parvon jangi Jaloliddinning mo‘g‘ul qo‘shinlari ustidan muhim g‘alaba qozongan janglaridan biri bo‘ldi. Biroq mazkur g‘alabadan keyingi ichki kelishmovchiliklar uning harbiy kuchlarini zaiflashtirdi va Chingizxon bilan Hind daryosi bo‘yida yuz bergan jangda Jaloliddin og‘ir vaziyatga tushib qoldi.1

Jaloliddinning Hind daryosidan o‘tib ketishi uning kurashining tugaganini anglatmadi. U Hindistonda bo‘lgan davridan so‘ng yana Eron va Ozarbayjon hududlariga qaytib, o‘z hokimiyatini mustahkamlash va mo‘g‘ullarga qarshi kurashni davom ettirishga intildi. Shu sababli uning faoliyatini faqat alohida janglar doirasida emas, balki XIII asrning birinchi yarmidagi murakkab siyosiy jarayonlar bilan bog‘liq holda o‘rganish muhimdir.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Jaloliddin Manguberdining mo‘g‘ullar istilosiga qarshi kurashini tarixiy manbalar asosida tahlil qilish, uning harbiy faoliyati va siyosiy harakatlarining asosiy bosqichlarini aniqlash hamda ushbu kurashning Xorazmshohlar davlati tarixidagi o‘rnini yoritishdan iborat. Tadqiqotda

1 Nasawi, Shihab al-Din Muhammad. Sirat al-Sultan Jalal al-Din Mangburni. Ed. Hamdi. Cairo, 1953. - Jaloliddin Manguberdining hayoti, harbiy yurishlari va siyosiy faoliyatini o‘rganishdagi asosiy zamondosh manba.

Jaloliddinning Parvon jangi, Hind daryosi bo‘yidagi jang va keyingi harbiy-siyosiy faoliyatiga alohida e’tibor qaratiladi.2

Asosiy qism. Jaloliddin Manguberdi XIII asr boshlarida Xorazmshohlar davlatining siyosiy hayotida muhim o‘rin egallagan hukmdorlardan biridir. U Sulton Alouddin Muhammad II ning o‘g‘li bo‘lib, Xorazmshohlar davlatining og‘ir siyosiy va harbiy inqirozi davrida hokimiyat uchun kurash olib bordi. Uning faoliyati davlatning mo‘g‘ullar tomonidan bosib olinishi jarayoni bilan chambarchas bog‘liq. Jaloliddin hayoti va faoliyatiga oid eng muhim manbalardan biri zamondoshi Shihobiddin Muhammad an-Nasaviyning “Siyrat as-sulton Jaloliddin Mangburni” asaridir. Nasaviy hukmdor xizmatida bo‘lganligi sababli uning asari Jaloliddinning harbiy yurishlari, siyosiy faoliyati va davlat boshqaruvini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

XIII asr boshlariga kelib Xorazmshohlar davlati Markaziy Osiyo, Eron va Afg‘onistonning katta qismini qamrab olgan yirik siyosiy tuzilmaga aylangan edi. Biroq hududiy kenglik davlatning ichki barqarorligini ta’minlamagan. Markaziy hokimiyat va mahalliy hukmdorlar o‘rtasidagi ziddiyatlar, saroydagi nizolar hamda qo‘shinlarni yagona qo‘mondonlik ostida birlashtirishdagi qiyinchiliklar tashqi xavfga qarshi kurashni murakkablashtirdi. Nasaviy Sulton Muhammad davridagi ichki siyosiy munosabatlar, Abbosiy xalifaligi bilan ziddiyatlar va mo‘g‘ullar bilan diplomatik aloqalarning buzilishi haqida ma’lumot beradi.3

Xorazmshohlar davlati uchun eng katta tashqi xavf Chingizxon boshchiligidagi mo‘g‘ullar imperiyasining kuchayishi bilan yuzaga keldi. Dastlab

---

2 Juvayni, Ata-Malik. Tarikh-i Jahangushay. Ed. Muhammad Qazvini. 3 vols. Leiden–London, 1912-1937. - Mo‘g‘ullar istilosi va Xorazmshohlar tarixiga oid muhim forsiy tarixiy manba.

3 Ibn al-Athir. Al-Kamil fi al-Tarikh. - XIII asr boshlaridagi mo‘g‘ullar istilosi va Xorazmshohlar davri voqealarini o‘rganishda muhim arab tarixiy manbasi.

ikki davlat o‘rtasida diplomatik aloqalar mavjud bo‘lgan bo‘lsa-da, 1218-yildagi O‘tror voqeasi munosabatlarning keskin yomonlashishiga olib keldi. Natijada Chingizxon Xorazmshohlar davlatiga qarshi keng ko‘lamli harbiy yurish boshladi. Mo‘g‘ullar Buxoro, Samarqand va boshqa muhim shaharlarni egallab, mamlakatdagi siyosiy vaziyatni o‘zgartirdi. Sulton Muhammad II esa yagona markazlashgan mudofaa tashkil eta olmay, mamlakat hududlari bo‘ylab chekinishga majbur bo‘ldi. Sulton Muhammad 1220-yil dekabrida Kaspiy dengizidagi orollardan birida vafot etgach, Jaloliddin siyosiy maydonda faolroq namoyon bo‘ldi. Biroq uning hokimiyat uchun kurashi murakkab sharoitda boshlandi. Gurganjda taxt vorisligi yuzasidan kelishmovchiliklar mavjudligi sababli Jaloliddin poytaxtda uzoq qolmay, janub tomon yo‘l oldi. U Xuroson orqali G‘aznaga yetib borib, o‘ziga sodiq harbiy kuchlarni birlashtirishga kirishdi.4

Jaloliddin Manguberdining mo‘g‘ullarga qarshi kurashi Xorazmshohlar davlatining asosiy hududlari bosib olinayotgan va siyosiy jihatdan parchalangan davrda boshlandi. G‘aznaga borish yo‘lida u mo‘g‘ul otliq qismlariga qarshi bir necha muvaffaqiyatli jang olib bordi. G‘aznaga yetib kelgach, xorazmiylar, turkiy qabilalar va g‘uriylardan tashkil topgan qo‘shinlarni birlashtirdi. Bu harakat uning nafaqat Xorazmshohlar hokimiyatini tiklashga, balki mo‘g‘ullar bosqiniga qarshi turli harbiy-siyosiy kuchlarni birlashtirishga intilganini ko‘rsatadi. Jaloliddin qo‘shinlarni qayta tashkil etib, mo‘g‘ullarga qarshi faol harakat boshladi. Jaloliddinning harbiy faoliyatida tezkorlik, qo‘shinlarni qulay hududlarda joylashtirish va dushmanning alohida qismlariga qarshi kurashish muhim ahamiyat kasb etdi. Bu omillar 1221-yilda Parvon jangida ham katta rol o‘ynadi. Jaloliddinning kuchayib borayotgan harbiy salohiyati Chingizxonning e’tiborini

4 Bosworth, C. E. “Jalal-al-Din Khwarazmshah (I) Mengübirni.” Encyclopaedia Iranica, Vol. XIV, Fasc. 4, 2008, pp. 404–405. - Jaloliddinning hukmronligi, Parvon va Hind daryosi janglari, Eron va Ozarbayjondagi faoliyati hamda 1231-yildagi vafotiga oid ilmiy tahlil.

tortdi va u Xorazmshohga qarshi yirik qo‘shin yubordi. Parvon yaqinidagi jang Jaloliddinning mo‘g‘ullarga qarshi kurashidagi eng muhim g‘alabalardan biri bo‘ldi.5

1221-yilda Parvon hududida yuz bergan jangda Jaloliddin qo‘shini Shigi Qutuqu boshchiligidagi mo‘g‘ul qo‘shinini mag‘lub etdi. Manbalarda jang tafsilotlari turlicha yoritilgan bo‘lsa-da, uning natijasi Jaloliddinning muhim harbiy muvaffaqiyatga erishganini tasdiqlaydi. Jang maydonining tabiiy sharoitidan foydalanish mo‘g‘ul otliqlarining harakatini cheklab, Jaloliddin qo‘shiniga ustunlik berdi. Encyclopaedia Iranica ham G‘aznada to‘plangan xorazmiylar, turklar va g‘uriylardan iborat kuchlar Parvonda mo‘g‘ullarga jiddiy mag‘lubiyat yetkazganini qayd etadi.6

Parvon g‘alabasi Jaloliddinning siyosiy mavqeini vaqtincha mustahkamladi va mo‘g‘ullarni jang maydonida mag‘lub etish mumkinligini ko‘rsatdi. Biroq g‘alabadan keyin o‘ljalarni taqsimlash yuzasidan qo‘shin tarkibidagi ayrim amirlar o‘rtasida kelishmovchilik yuzaga keldi. Bu ichki ziddiyat qo‘shin birligini zaiflashtirdi. Chingizxonning Jaloliddinga qarshi shaxsan yurish boshlashi ham uning vaziyatini yanada murakkablashtirdi. Natijada Jaloliddin G‘aznadan chiqib, Hindiston tomon chekinishga majbur bo‘ldi.7

---

5 Bosworth, C. E. “Jalal-al-Din Khwarazmshah (I) Mengübirni.” Encyclopaedia Iranica, Vol. XIV, Fasc. 4, 2008, pp. 404–405. - Jaloliddinning hukmronligi, Parvon va Hind daryosi janglari, Eron va Ozarbayjondagi faoliyati hamda 1231-yildagi vafotiga oid ilmiy tahlil.

6 Bosworth, C. E. “Jalal-al-Din Khwarazmshah (I) Mengübirni.” Encyclopaedia Iranica, Vol. XIV, Fasc. 4, 2008, pp. 404–405. - Jaloliddinning hukmronligi, Parvon va Hind daryosi janglari, Eron va Ozarbayjondagi faoliyati hamda 1231-yildagi vafotiga oid ilmiy tahlil.

7 Boyle, J. A. “Djalāl al-Dīn Khwārazm-Shāh.” The Encyclopaedia of Islam, Vol. II, 1965, pp. 392-393. - Jaloliddin Manguberdi faoliyatiga oid ilmiy tadqiqot.

1221-yil oxirida Hind daryosi bo‘yida Jaloliddin qo‘shini Chingizxon boshchiligidagi mo‘g‘ul qo‘shini bilan to‘qnashdi. Mo‘g‘ullar son va harbiy imkoniyat jihatidan ustun edi. Jaloliddin qo‘shini qattiq qarshilik ko‘rsatgan bo‘lsa-da, jang uning foydasiga yakunlanmadi. U Hind daryosidan o‘tib, Hindiston tomon chekinishga muvaffaq bo‘ldi. Encyclopaedia Iranica ham Jaloliddinning ushbu jangdan so‘ng daryodan o‘tib, mo‘g‘ullar ta’qibidan qutulganini qayd etadi.

Hindistonga o‘tish Jaloliddinning kurashi tugaganini anglatmadi. U 1221-1224-yillarda Hindistonning shimoli-g‘arbiy hududlarida o‘z siyosiy va harbiy mavqeini tiklashga urindi. Mahalliy hukmdorlar bilan munosabatlar, ularning manfaatlari va mo‘g‘ullar xavfi uzoq muddatli davlat barpo etish imkoniyatlarini chekladi. Shunga qaramay, Hindistondagi faoliyati Jaloliddinga o‘z kuchlarini saqlab qolish va keyingi siyosiy harakatlar uchun tayanch yaratish imkonini berdi. Nasaviy asarida ham uning G‘azna, Hindiston, Kirmon, Isfahon, Xuziston, Hamadon va Ozarbayjondagi faoliyati yoritilgan.

1224-yilda Jaloliddin Hindistonni tark etib, g‘arbiy Eron tomon qaytdi va Xorazmshohlar davlatining siyosiy mavqeini tiklashga harakat qildi. Kirmon hududida Qutlug‘xoniylar hukmdori Baroq Hojibning mavqeini tan oldi, keyinchalik Fors hududida Salg‘uriylar bilan siyosiy aloqalar o‘rnatdi. Uning asosiy maqsadi tarqoq Xorazmshohlar kuchlarini qayta birlashtirish va Eronning g‘arbiy hududlarida hokimiyatini mustahkamlash edi.

1225-yilda Jaloliddin Ozarbayjonga kirib, Tabrizni egalladi va Ildegiziylar hukmdori O‘zbek ibn Jahon Pahlavonni hokimiyatdan chetlashtirdi. Tabrizning egallanishi uning mintaqadagi siyosiy mavqeini kuchaytirdi. Biroq Jaloliddinning faoliyati faqat mo‘g‘ullarga qarshi kurash bilan cheklanmay, mahalliy hukmdorlarni bo‘ysundirish va Xorazmshohlar davlatining g‘arbdagi ta’sirini tiklashga ham qaratildi. Encyclopaedia Iranica ma’lumotlariga ko‘ra, Jaloliddin 1225-yilda Tabrizni egallab, O‘zbekni taxtdan tushirgan. 1226-yilda Jaloliddin Gruziya qirolligiga qarshi yurish qilib, Tbilisini egalladi. Uning Kavkazdagi harakatlari mahalliy siyosiy kuchlarni bo‘ysundirish va o‘z hokimiyatini kengaytirishga

qaratilgan edi. Ozarbayjon, Shirvon va Armaniston hududlaridagi yurishlar mintaqaning siyosiy va iqtisodiy holatiga ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga, boshqa hukmdorlar bilan yuzaga kelgan qarama-qarshiliklar mo'g'ullarga qarshi yagona siyosiy ittifoq tuzishni yanada qiyinlashtirdi.

Jaloliddinning mo'g'ullarga qarshi kurashidagi navbatdagi muhim voqea 1227-yilda Isfahon yaqinida yuz berdi. Mo'g'ullar Eronning markaziy hududlariga kirib kelganida, Jaloliddin ularga qarshi jang olib bordi. Manbalarda bu to'qnashuvning natijasi turlicha baholansa-da, Jaloliddin mo'g'ullarga jiddiy qarshilik ko'rsatgani qayd etiladi. Isfahonning strategik ahamiyati sababli shaharni himoya qilish uning harbiy faoliyatidagi muhim vazifalardan biri bo'ldi. Bu voqealar Jaloliddinning mavjud kuchlar yordamida muhim hududlarni saqlab qolishga intilganini ko'rsatadi.

Keyingi yillarda Jaloliddinning siyosiy va harbiy faoliyati yanada murakkablashdi. U Ozarbayjon va Eron hududlarida hokimiyatini mustahkamlashga harakat qilgan bo'lsa-da, Saljuqiylar, Ayyubiylar va boshqa hukmdorlar bilan raqobatga duch keldi. 1230-yilda Erzincan yaqinida Saljuqiy sulton Alouddin Kayqubod I va Diyarbakir Ayyubiy hukmdori al-Malik al-Ashrafning birlashgan qo'shinlari bilan jang qilib, mag'lubiyatga uchradi. Bu mag'lubiyat uning siyosiy mavqeini zaiflashtirib, mo'g'ullarga qarshi kurashish imkoniyatlarini kamaytirdi.

1230-yildan keyin Chormag'un boshchiligidagi mo'g'ul qo'shinlarining G'arbiy Eronga kirib kelishi Jaloliddin uchun yangi xavf tug'dirdi. U Ozarbayjondan g'arbga chekinib, Ahlot, Amid va Mayyafariqin tomon yo'l oldi. Biroq yangi qo'shin to'plash va mo'g'ullarga qarshi katta qarshilik kuchini shakllantirishga muvaffaq bo'lmadi. 1231-yil avgust oyida Kurdiston hududidagi qishloqlardan birida halok bo'ldi. Shu bilan Xorazmshohlar sulolasining so'nggi yirik hukmdorining siyosiy va harbiy faoliyati yakunlandi.

Jaloliddin Manguberdining mo'g'ullarga qarshi kurashi XIII asrning birinchi choragidagi Markaziy va G'arbiy Osiyo tarixining muhim voqealaridan biridir. Xorazmshohlar davlatining asosiy hududlari bosib olinganidan keyin ham u

qarshilikni davom ettirdi. G‘aznada turli harbiy kuchlarni birlashtirib, 1221-yilda Parvonda mo‘g‘ul qo‘shinini mag‘lub etdi. Hind daryosi bo‘yidagi jangdan so‘ng Hindistonga o‘tib, keyinchalik Eron va Ozarbayjonga qaytdi hamda mustaqil davlat tuzishga harakat qildi.

Jaloliddinning faoliyatida harbiy qobiliyat bilan bir qatorda murakkab siyosiy vaziyat ham muhim o‘rin tutadi. U mo‘g‘ullarga qarshi kurashish uchun mahalliy hukmdorlarni birlashtirishga intilgan bo‘lsa-da, mintaqadagi siyosiy tarqoqlik va hukmdorlar o‘rtasidagi raqobat bunga to‘sqinlik qildi. Encyclopaedia Iranica ma’lumotlarida uning Eron, Iroq va Anatoliya hukmdorlarini yagona koalitsiyaga birlashtira olmagani asosiy siyosiy muammolardan biri sifatida ko‘rsatiladi. Jaloliddin kurashi natijasida Xorazmshohlar davlatini avvalgi hududlarida to‘liq tiklash imkoni bo‘lmadi. Shunga qaramay, Parvon jangidagi g‘alaba mo‘g‘ul qo‘shinlarini mag‘lub etish mumkinligini ko‘rsatgan muhim voqea bo‘ldi. Hind daryosi bo‘yidagi jangdan keyingi faoliyati uning siyosiy kurashni boshqa hududlarda davom ettirishga intilganini ko‘rsatadi. Eron va Ozarbayjondagi harakatlari natijasida Xorazmshohlar hokimiyati qisqa muddatga g‘arbiy hududlarda qayta tiklandi.

Jaloliddin Manguberdining faoliyatini o‘rganishda manbashunoslik alohida ahamiyatga ega. Uning hayoti haqidagi muhim ma’lumotlar zamondoshi Shihobiddin Muhammad an-Nasaviyning “Siyrat as-sulton Jaloliddin Mangburni” asarida saqlangan. Nasaviy hukmdor xizmatida bo‘lgan tarixchi sifatida uning harbiy yurishlari, siyosiy munosabatlari va hayotining so‘nggi davri haqida batafsil ma’lumot bergan. Atomalik Juvayniy va Ibn al-Asir asarlari ham Jaloliddin davri voqealarini o‘rganishda muhim manbalar hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda ushbu manbalarni o‘zaro solishtirish orqali uning faoliyatiga oid ma’lumotlar aniqlashtiriladi. Umuman olganda, Jaloliddin Manguberdining mo‘g‘ullarga qarshi kurashi Xorazmshohlar davlatining siyosiy inqirozi va mo‘g‘ullar imperiyasining kengayishi sharoitida kechgan murakkab tarixiy jarayon edi. Uning Parvon, Hind daryosi, Isfahon va boshqa hududlardagi harbiy-siyosiy faoliyati bir necha

bosqichdan iborat bo‘lib, har bir bosqichga siyosiy vaziyat va harbiy imkoniyatlar ta’sir ko‘rsatgan. 1231-yilda Jaloliddinning vafoti bilan Xorazmshohlar sulolasining hukmronlik davri yakunlangan bo‘lsa-da, uning faoliyati mo‘g‘ullar istilosi tarixini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Jaloliddin Manguberdining mo‘g‘ullarga qarshi kurashi XIII asrning birinchi choragida Xorazmshohlar davlatining siyosiy inqirozi va mo‘g‘ullar istilosi sharoitida kechgan murakkab tarixiy jarayonlardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, Jaloliddin 1220-yilda otasi Alouddin Muhammad vafotidan keyin og‘ir siyosiy vaziyatda hokimiyat uchun kurashga kirishgan va Xorazmshohlar davlatining parchalanib borayotgan kuchlarini qayta birlashtirishga intilgan. Uning G‘azna hududida qo‘shin to‘plashi, 1221-yilda Parvonda mo‘g‘ul qo‘shinini mag‘lub etishi hamda Hind daryosi bo‘yidagi jangdan keyin Hindistonga o‘tishi Jaloliddinning mo‘g‘ullarga qarshi qarshilik harakatining asosiy bosqichlarini tashkil etadi.

Jaloliddinning Hindistondan qaytib, Kirmon, Fors, Ozarbayjon va Kavkaz hududlarida siyosiy-harbiy faoliyat olib borishi uning Xorazmshohlar davlatini qayta tiklashga bo‘lgan intilishini ko‘rsatadi. 1225-yilda Tabrizni egallashi, 1226-yilda Gruziyaga yurish qilishi va 1227-yilda Isfahon yaqinida mo‘g‘ullar bilan jang qilishi uning faoliyati faqat mudofaa harakatlari bilan cheklanmaganini ko‘rsatadi. Biroq mintaqadagi siyosiy tarqoqlik, mahalliy hukmdorlar o‘rtasidagi raqobat va yagona harbiy-siyosiy ittifoqning shakllanmaganligi uning mo‘g‘ullarga qarshi uzoq muddatli va barqaror qarshilik tashkil etish imkoniyatlarini chekladi.

Umuman olganda, Jaloliddin Manguberdining faoliyati Xorazmshohlar davlatining mo‘g‘ullar istilosidan keyingi qarshilik tarixini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Uning kurashi davlatni avvalgi hududiy chegaralarida qayta tiklash bilan yakunlanmagan bo‘lsa-da, Jaloliddin bir necha yil davomida turli hududlarda mustaqil siyosiy va harbiy kuch sifatida faoliyat yuritgan. Uning hayoti va faoliyatini o‘rganishda zamondoshi Shihobiddin Muhammad an-Nasaviyning Siyrat as-sulton Jaloliddin Mangburni asari, Atomalik Juvayniyning Tarix-i Jahongushoy

asari va Ibn al-Asirning tarixiy ma’lumotlari muhim manba hisoblanadi. Ayniqsa, Nasaviy asari Jaloliddinning hayoti va faoliyatiga bag‘ishlangan eng muhim o‘rta asr manbalaridan biri bo‘lib, u 1241-1242-yillarda yozilgan.8

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nasawi, Shihab al-Din Muhammad. Sirat al-Sultan Jalal al-Din Mangburni. Ed. Hamdi. Cairo, 1953. - Jaloliddin Manguberdining hayoti, harbiy yurishlari va siyosiy faoliyatini o‘rganishdagi asosiy zamondosh manba.
2. Juvayni, Ata-Malik. Tarikh-i Jahangushay. Ed. Muhammad Qazvini. 3 vols. Leiden–London, 1912-1937. - Mo‘g‘ullar istilosi va Xorazmshohlar tarixiga oid muhim forsiy tarixiy manba.
3. Ibn al-Athir. Al-Kamil fi al-Tarikh. - XIII asr boshlaridagi mo‘g‘ullar istilosi va Xorazmshohlar davri voqealarini o‘rganishda muhim arab tarixiy manbasi.
4. Bosworth, C. E. “Jalal-al-Din Khwarazmshah (I) Mengübirni.” Encyclopaedia Iranica, Vol. XIV, Fasc. 4, 2008, pp. 404–405. - Jaloliddinning hukmronligi, Parvon va Hind daryosi janglari, Eron va Ozarbayjondagi faoliyati hamda 1231-yildagi vafotiga oid ilmiy tahlil.
5. Boyle, J. A. “Djalāl al-Dīn Khwārazm-Shāh.” The Encyclopaedia of Islam, Vol. II, 1965, pp. 392-393. - Jaloliddin Manguberdi faoliyatiga oid ilmiy tadqiqot.
6. Boyle, J. A. “Dynastic and Political History of the Il-Khans.” In The Cambridge History of Iran, Vol. V. Cambridge, 1968, pp. 303-421. - Mo‘g‘ullar davri Eronining siyosiy tarixini yorituvchi tadqiqot.
7. Kafesoğlu, İbrahim. Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-617/1092-1229). Ankara, 1965. - Xorazmshohlar davlatining siyosiy tarixi va davlat boshqaruviga oid tadqiqot.

8 Barthold, W. Turkestan Down to the Mongol Invasion. 3rd ed. London, 1968. - Mo‘g‘ullar istilosidan oldingi Turkistonning siyosiy tarixi va istilo jarayoniga oid fundamental tadqiqot.

8. Spuler, Bertold. Die Mongolen in Iran: Politik, Verwaltung und Kultur der Ilchanzeit 1220-1350. Leipzig, 1939. - Mo‘g‘ullarning Eron hududidagi siyosiy va harbiy faoliyatini o‘rganuvchi fundamental tadqiqot.
9. Barthold, W. Turkestan Down to the Mongol Invasion. 3rd ed. London, 1968. - Mo‘g‘ullar istilosidan oldingi Turkistonning siyosiy tarixi va istilo jarayoniga oid fundamental tadqiqot.